

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЦОВ

ФАКУЛТЕТ „МЕНИДЖМЪНТ И МАРКЕТИНГ“

КАТЕДРА „СТРАТЕГИЧЕСКО ПЛАНИРАНЕ“

Таня Минкова Николова

**СТРАТЕГИЧЕСКИ РЕШЕНИЯ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА
В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“

**Област на висшето образование: 3. „Социални, правни и стопански
науки“**

Професионално направление: 3.8. „Икономика“,

Научна специалност „Планиране“

Научен ръководител:

Доц. д-р Анастасия Марчева

Свищов

2024 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита по реда на Закона за развитие на академичния състав в Република България пред Научно жури от катедра „Стратегическо планиране“ към факултет „Мениджмънт и маркетинг“ при Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов. Дисертационният труд е в обем от 204 страници. В структурно отношение е изграден от въведение, изложение в три глави и заключение, списък с цитирани източници – общо 187 източника, от които: български – 71, на латиница 116. В подкрепа на изложеното са включени 46 таблици и 32 фигури. Приложенията са 7 на брой.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 26 август 2024 г. от 13.00 часа в зала „Ректорат“ на СА „Д. А. Ценов“.

Материалите по защитата са на разположение на заинтересованите лица в отдел „Докторантура и академично развитие“ при Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата на дисертационния труд

Бедността представлява глобален проблем, който засяга милиони хора и изисква многостранен подход за неговото решаване. Тя не се ограничава само до липсата на финансови средства, а включва и недостиг на жизненоважни ресурси за задоволяване на основни човешки потребности за достоен живот.

Редица интердисциплинарни изследвания се стремят да разберат първопричините за бедността, нейните прояви и най-ефективните начини за облекчаването ѝ (Oxford Bibliographie, 2024).

Изследванията на бедността са от съществено значение за справяне с едно от най-големите предизвикателства на нашето време – търсенето на решения за справяне с бедността и социалното изключване. Това предизвикателство е проблем с глобално значение, изхождайки от факта, че първата от 17-те Глобални цели за устойчиво развитие до 2030 г., приети през 2015 г. от ООН, е „Изкореняване на бедността повсеместно и във всички нейни форми“.

Дебатът относно факторите за многоизмерната бедност (Valentin Beck, 2020) се свързва с ниско образование, висока престъпност, влошен здравословен статус и нисък стандарт на живот. Макар изследването на бедността да има своята дългогодишна история, то еволюцията в събирането и натрупването на знания за бедните и разграничението между изследване на бедността и знание за бедността е тема, която продължава да е **актуална** и през последното десетилетие (O'Connor, 2017). Продължава проучването на генезиса на бедността и борбата срещу нея от страна на международната общност (Pietras-Eichberger, 2021).

Универсални стратегически решения за намаляване на бедността не съществуват. Всеки регион е необходимо да разработва свои специфични мерки за преодоляване на бедността и социалното изключване. Изборът на

приоритети се определя от характеристиките на района – демографски, икономически, социални, структурни, политически, културни и разполагаемите ресурси.

Научните изследвания по темата за бедността са от важно значение за разбирането на социално-икономическите различия и за формулирането на публични политики с интервенции, които да подобрят живота на засегнатите от бедността слоеве на населението.

Разработени са различни подходи за дефиниране и измерване на бедността. Методологията за изследване на бедността непрекъснато се усъвършенства.

Необходимо е да се разгледат историческите, икономическите и политическите причини за бедността в конкретни региони, за да се намерят ефективни механизми за нейното преодоляване.

2. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на дисертационния труд е да се изследват мерките за реализация и перспективите на стратегическите решения за намаляване на бедността и социалното изключване в Северозападния район на планиране (СЗРП).

Дефинираните изследователски задачи за постигане на целта са:

- 1) Изясняване природата на бедността;
- 2) Анализ на социално-икономическите процеси в Северозападния район за планиране, които са свързани с бедността;
- 3) Проучване взаимодействието на заинтересованите страни в борбата с бедността;
- 4) Разработване на концептуален модел за реализация на стратегически решения за намаляване на бедността, приложим и в Северозападния район за планиране;
- 5) Разработване на система от индикатори за оценка на ефикасността (степената на постигане на целите) на стратегическите решения

за борба с бедността и социалното изключване с цел формиране на база за разработване на софтуерно решение.

3. Обект и предмет на научното изследване

Обект на изследване е бедността в Северозападния район за планиране.

Предмет на изследване са стратегическите решения за намаляване на бедността в Северозападния район за планиране.

4. Изследователска теза

Изследователската теза е, че бедността в Северозападния район за планиране може да бъде преодоляна с ясни, целенасочени и иновативни стратегически решения, изразени в: регионален принцип при разработване на стратегическите национални проекти и насочване на инвестиции; регионален принцип на данъчното облагане; овластяване и партньорства с гражданите и бизнеса за ефикасно и ефективно участие в съвместни дейности; законодателни промени в посока преобразуване на икономиката към социално отговорна; холистичен подход и дигитализация в стратегирането и изпълнението на политиките за борба с бедността.

5. Методология на изследването

В дисертационния труд са използвани следните методи: синтез, аналогия, кабинетно проучване, сравнителен анализ, анкетно проучване, статистически методи за анализ.

Емпиричното проучване се базира на електронна анкетна карта. Анкетната карта е разработена в Google Forms. За обработване на резултатите са използвани Excel и SPSS. Данните от анкетното проучване са анализирани чрез статистически методи.

6. Ограничителни условия

В дисертационния труд се разглежда социално-икономическото развитие като фактор за равнището на бедност в Северозападния регион за

планиране (СЗРП). Въпреки че основното внимание е насочено към СЗРП, са извършени сравнения с националното ниво, както и с политиките и решенията, приети на ниво Европейски съюз, за да се осигури по-добра обосновка на изследваните решения.

Времевите рамки на изследването са сведени до периода от 2016 г. до 2022 г. и до 2023 г., когато това е възможно. Това времево ограничение е важно, тъй като значителна част от статистическата информация, свързана с бедността, от 2016 г. се определя по нова методика. Стратегическите решения, които са разгледани в дисертационния труд, са в рамките на плановите периоди след приемането на България за член на Европейския съюз – 2007–2013 г., 2014–2020 г. и 2021–2027 г., което позволява анализ на дългосрочните тенденции и въздействието на политиките върху региона.

7. Дисеминация

Резултатите от проведените изследвания са споделени с академичната общност чрез публикуването на две статии и една студия в рецензирани научни издания. На научни конференции с международно участие са представени 4 доклада. Една статия е публикувана на английски в Украйна.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 204 страници. В структурно отношение е изграден от въведение, изложение в 3 глави, заключение и списък на цитираните източници – общо 187 източника, от които 71 на кирилица и 116 на латиница. Основният текст включва 32 фигури и 46 таблици. Приложенията са 7 на брой.

Структурата на дисертационния труд е следната:

СПИСЪК СЪС СЪКРАЩЕНИЯ

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА. ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА – ДОМИНАНТИ

- 1.1. Бедността като социално-икономически феномен
- 1.2. Национални и глобални измерения на бедността
- 1.3. Намеса на държавата за справяне с бедността
- 1.4. Добри световни практики за преодоляване на бедността

ГЛАВА ВТОРА. БЕДНОСТТА В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ

- 2.1. Основни характеристики на Северозападния район за планиране
- 2.2. Териториален облик на бедността в България и Северозападния район за планиране – национално и областно ниво
- 2.3. Социално-икономически потенциал на Северозападния район за планиране за преодоляване на бедността по области

ГЛАВА ТРЕТА. ПОЛИТИЧЕСКИ И БИЗНЕС РЕШЕНИЯ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ

- 3.1. Отражение на бедността в Регионален план за развитие на Северозападен район за планиране за периода 2007–2013 г.

3.2. Анкетно проучване на заинтересовани страни в борбата с бедността

3.3. Мерки за намаляване на бедността и социално включване в Северозападния район за планиране

3.4. Модел на стратегическото решение за борба с бедността

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Въведението представя изследователската рамка на дисертационния труд – актуалността и значимостта на проблема, както и степента на разработеност на темата. В него са дефинирани основните елементи на научното изследване: обектът, предметът и изследователската теза, формулирана е основната цел на дисертационния труд, изследователските задачи, методологията и ограничителните условия на изследването.

В ГЛАВА ПЪРВА. ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА – ДОМИНАНТИ е анализирана бедността като социално-икономически феномен (*параграф 1.1 Бедността като социално-икономически феномен*), тъй като тя е сложен и многостранен проблем, който засяга обществото в световен мащаб. Коментирани са причините, които налагат изучаването на бедността като феномен: многомерна природа, относителни и абсолютни измервания, нормативни рамки, структурни фактори, глобално предизвикателство, уместност на политиката.

Тематиката за бедността е тясно свързана с основните постановки от редица международни и национални документи, представени в: Цели на хилядолетието за развитие до 2015 г. (Декларация, подписана от 189 страни в началото на 21 век); Основни принципи на Глобалния договор на ООН; Глобални цели за устойчиво развитие на ООН до 2030 г.; Цели на хилядолетието за България.; Зелена книга на Европейската комисия „Към адекватни устойчиви и сигурни европейски пенсионни системи“ (ЕК, 2019); Европейска платформа срещу бедността и социалното изключване, създадена през 2010 г.; „Европа 2020; Оценка на социалното измерение на стратегия „Европа 2020“; Европейска стратегия за хората с увреждания 2010–2020 г.: Подновен ангажимент на Европа без бариери (Европейска Комисия, 2019); Решение № 1098/2008/ЕО на Европейския парламент и на

Съвета от 22 октомври 2008 г. за Европейската година за борба с бедността и социалното изключване (2010); Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г. (Европейска комисия, 2019); Национална стратегия за насърчаване на равнопоставеността на жените и мъжете за периода 2021–2030 г. (Министерски Съвет, 2020); Европейски пакт за равенство между половете за периода 2011-2020 г.; Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове (ЕС, 2007); Стратегия на Европейския съюз за Дунавския регион (ЕС, 2013); Тематични цели, одобрени с РМС 328/25.04.2012 г.; Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030 (2024 г.).

Разгледани са публикации, които изследват проблематиката, свързана с бедността от 1996 до 2022 г. Посочени са постановки с приложимост в България. Представени са тематични направления, в които работят международни и български изследователи на бедността и методичните подходи, които са използвани. Обобщени са иновативни решения, предложени в публикациите.

Направен е анализ на програмата за сравнително изследване на бедността (Zed Books in association with CROP, 2006), като са обобщени причините, последици и решенията за справяне с бедността.

Изведени и обобщени са най-важните моменти от стратегическите национални документи за справяне с бедността.

В параграф 1.2 Национални и глобални измерения на бедността чрез методите на статистическия анализ са анализирани и таблично представени основни показатели за бедността в България в периода 2016–2023 г., като: Линия на бедност – средномесечен размер; Лица под линията на бедност; Относителен дял на бедните; Относителен дял на бедните преди получаването на социалните трансфери; Относителен дял на бедните преди получаването на социалните трансфери с включени пенсии; Отношение между доходите на най-бедните и най-богатите 20% от

населението; Коефициент на Джини. Представена е класация на европейските държави според нивото на риска от изпадане в бедност през 2017 г. и 2022 г. Посочени са различни групировки на населението с цел изследване на бедността, включително въздействие върху риска от бедност и съвременни инструменти за измерването ѝ (индикатор PSE, Индекс Guio, EU-SILC, Многомерен индекс за бедност, Индекс за човешка бедност). Представени и обобщени са и индикатори, които спомагат за разбиране на дълбочината и широчината на бедността (Степен на риск от бедност; Степен на постоянна бедност; Степен на тежка материална лишеност; Много ниска работна интензивност).

Бедността е сред най-сериозните предизвикателства пред съвременната глобална икономика. Тя е сложно явление на фона на все по-развития и прокламиращ равенство свят. Бедността, независимо от географската си локализация, има своето глобално отражение, което освен в икономически аспект често се изразява чрез престъпни действия и заплашва световния мир и благоденствие. В своите глобални параметри бедността изисква различните заинтересовани страни да работят заедно, а преодоляването на което и да е неблагоприятно явление, започва с неговото проучване. Така се стига през 2010 до разработването на Индекс на глобалната многомерна бедност (Univ Oxford, 2017), който изследва бедността сред 5,4 милиарда души. Този индекс показва колко и къде са бедните, какъв е видът на бедността, как тя е представена в различните социални групи и етноси.

Бедността, както и богатството, са отражение на липсата на балансиращи механизми за справедливо разпределение на богатата. Бедността е феномен, тя е липса на политическа воля и израз на човешка и политическа слабост, огледално отражение на властта на икономически силния над слабия. Устойчивата социално-икономическа среда предполага и силна държава, която да изпълнява ролята на регулатор и да създава

условия за балансирано и достойно съжителство както на бедните, така и на богатите слоеве на населението.

Направен е анализ и са представени различни въпроси за изследване на бедността и заинтересованите страни на различни нива, от глобално до местно, които могат да спомогнат при разработване на стратегии и политики за борба с бедността, като се вземат предвид специфичните нужди и ролите на различните заинтересовани страни на всички нива.

В *параграф 1.3 Намеса на държавата за справяне с бедността* от **ГЛАВА ПЪРВА** са обобщени и представени нагласите на гражданите на ЕС относно бедността според данни от Special Eurobarometer 355: Poverty and Social Exclusion, които биха могли да послужат като отправна точка за посрещане нуждите и очакванията на обществеността по този проблем.

Анализирани са и редица национални планови документи, които очертават намесата на българската държава в борбата с бедността и социалното изключване, като Националната стратегия за борба с бедността, която е разработена на базата и в съответствие с предходни стратегически документи с отношение към бедността. С новата Национална стратегия за борба с бедността се очаква, усилията да се концентрират и интервенциите да имат по-устойчиво въздействие за справяне с проблема.

Представени са взаимовръзки между политики, насоченост и действия, които могат да се приложат успешно и в Северозападния район за планиране, а именно: Политики на пазара на труда; Политики в сферата на образованието; Политики в сферата на социалното подпомагане и пенсионното дело; Регионални политики.

Откроена е ролята на държавата в борбата с бедността не само като доставчик на различни по форма помощи и подкрепа, като проводник на политики, но и като регулатор във взаимоотношенията между всички заинтересовани страни и най-вече между двете социално-икономически крайности, изразени в богатство и крайна бедност. Още една от

съществените роли на държавната администрация безспорно е в проучването и мултиплицирането на добри практики в борбата с бедността, които да се използват на местно ниво.

В параграф *1.4 Добри световни практики за преодоляване на бедността* са представени добри световни практики в борбата с бедността и социалното изключване. Такива са: създаване на сигурни и достойни работни места; прилагане на програми за икономическо овластяване на групите в неравностойно положение; осигуряване на достойни условия на труд за всички служители в цялата верига на доставките; създаване и предлагане на пазара на стоки и услуги, които задоволяват и подобряват живота на уязвимите групи; партньорска международна ангажираност и др.

ГЛАВА ВТОРА. БЕДНОСТТА В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ разглежда основни характеристики на Северозападния район за планиране. Особено внимание е отделено на характеристиките на населението. Икономическият потенциал е изследван като фактор за преодоляване на бедността.

В рамките на *параграф 2.1 Териториален облик на бедността в България и Северозападния район за планиране – национално и областно ниво* чрез анализ на статистически данни, нормативни актове и стратегически документи се очертават основните характеристики на Северозападния район за планиране в това число и административната му структура (Таблица 1).

Разгледана е структурата на територията на СЗРП по начин на трайно ползване на поземлените имоти по области към 2022 г. като потенциал за икономическо развитие.

Аспектите, в които е изследвано населението на СЗРП и включените в него области, са: общ брой; население по пол и възраст; по местоживееене;

прогноза до 2050 г.; етническа принадлежност; работна сила, заети, безработни и лица извън работната сила; образователна структура.

Таблица 1

Административна структура на Северозападния район за планиране
през 2022 г.

(брой)

Административна структура	Общини	Кметства	Населени места	Градове	Села
Област Видин	11	59	140	7	133
Област Враца	10	104	123	8	115
Област Ловеч	8	80	110	8	102
Област Монтана	11	67	130	8	122
Област Плевен	11	105	123	14	109
Северозападен район / регион за планиране (СЗРП)	45	423	626	45	581
България	265	3159	5256	257	4999
Дял структурите на СЗРП от тези в България (%)	19.2	17.51	16.98	13.39	11.2

Съставена по данни и изчисления на автора по специализираната електронна публикация „Районите, областите и общините в Република България“ за 2022 г. на НСИ (ROO.zip, ПИ-22.xls)

Представена и анализирана е образователната структура на населението, където е констатирано, че в СЗРП и прилежащите му области дялът на населението с висше образование е по-нисък от този в страната, а по-висок е този на населението със средно образование. Областите Ловеч и Враца са с по-ниски стойности за населението с начално и по-ниско образование.

Икономическата активност на населението през 2017 г. и 2023 г., е представена чрез показателите: коефициента на икономическа активност; коефициентът на заетост и коефициент на безработица (Таблица 2). Независимо от това, че стойностите на трите коефициента в областите на СЗРП показват положителна тенденция, то изоставането спрямо средните за страната стойности е значително. Тези стойности са един от индикаторите за невъзможно бързо решаване на проблемите с бедността.

Изследвана е заетостта на населението на СЗРП по икономически сектори през 2022 г. Представени са средногодишният брой и структурата на наетите лица по трудово или служебно правоотношение. Най-висок е дялът на заетите в секторите Преработваща промишленост (26.2%), Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети (14.3%), Държавно управление (6.6%) и Селско, горско и рибно стопанство (5.5%).

Таблица 2

Коефициенти на икономическа активност, заетост и безработица
(на 15-64 навършени години) през 2017 г. и 2023 г.

	(%)					
	Коефициент на икономическа активност		Коефициент на заетост		Коефициент на безработица	
	2017 г.	2023 г.	2017 г.	2023 г.	2017 г.	2023 г.
Видин	69.6	69.7	56.2	60.7	19.3	12.9
Враца	62.3	65.7	55.3	57.3	11.2	12.8
Ловеч	61.3	65.8	55.8	63.7	8.9	(3.1)
Монтана	63.4	64.7	57.3	57.5	9.7	11.1
Плевен	69.2	69.3	61.7	66.5	10.7	4.1
Северозападен	65.4	67.1	57.9	61.7	11.4	8.0
Общо за страната	71.3	73.9	66.9	70.7	6.2	4.4

Икономическият потенциал на СЗРП е характеризирани чрез нефинансовите предприятия. Те са представени според броя на заетите лица, нетните приходи от продажби; дълготрайните материални активи, рентабилността и оперативната рентабилност. Действащи предприятия са показани чрез класацията Топ 10 на Българска стопанска камара (BEIS рейтинг) по брой служители към 31.12.2023 г. и по общи приходи от продажби за 2022 г.

Отделено е внимание на резултатите от икономическата активност в СЗРП въз основа на анализ на показателите Брутен вътрешен продукт и Брутна добавена стойност по икономически отрасли.

Постигането на динамичен растеж е основното предизвикателство пред българските райони. Независимо от някои положителни тенденции и ограничено увеличение на определени показатели за икономически растеж, резултатът за Северозападния район за планиране в сравнение с останалите райони от ниво 2 може да се оцени като застой и икономически спад.

Параграф 2.2 Териториален облик на бедността в България и Северозападния район за планиране – национално и областно ниво на **ГЛАВА ВТОРА** е посветен на анализ на териториалния облик на бедността в България и Северозападния район за планиране.

Основни акценти в анализа са:

1. Различия в показателите за бедност в областите и районите за планиране в България през 2022 г.;

2. Индикатори за бедност и социално включване по области (отворен метод за координация) година на изследването 2022 (2021 г. референтна година на дохода) и 2023 (2022 г. референтна година на дохода);

3. Общ доход средно на домакинство по източници през 2022 г. и по статистически райони;

4. Средна брутна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности (a21) и статистически райони и области (2017–2022 г.);

5. Паричен разход на домакинствата по групи разходи през 2021 г. в България и СЗРП;

6. Топ 10 на населението в България по относителен дял на бедните по области на ниво (NUTS3);

Представена е класация Топ 10 на областите в България по относителен дял на бедните (Таблица 3). Според класацията по сума от ранговете областите по степен на бедност се подреждат така: Ловеч (с най-лоши оценки), Видин, Монтана, Враца и Плевен. Северозападният регион за планиране най-често попада в тази класация, с изключение на четири от групите – възрастни (65+години), работещи, население с висше образование и население по пол. Това е още едно доказателство за необходимостта от специална насоченост към СЗРП като обект на въздействие в борбата с бедността.

Таблица 3

Топ 10 на населението в България по относителен дял на бедните по области (NUTS3)

Място	Общо	Деца (0-14 години)	Деца (0-17 години)	Възрастни (15-64 години)	Възрастни (18-64 години)	Възрастни (65+ години)	Работещи	Основно и по-ниско образование	Средно образование	Висше образование	Мъже	Жени
1	38.7 Сливен	56.5 Сливен	55.1 Сливен	34.5 Сливен	33.8 Сливен	43.2 Смолян	17.2 Търговище	56.0 Сливен	26.8 Видин	11.3 Видин	37.2 Сливен	40.1 Сливен
2	36.1 Търговище	46.2 Ловеч	44.9 Ловеч	33.1 Търговище	32.7 Търговище	39.6 Търговище	16.2 Разград	53.2 Ловеч	26.1 Ловеч	10.7 Ловеч	34.3 Търговище	37.8 Търговище
3	34.2 Ловеч	46.0 Търговище	44.6 Търговище	30.6 Видин	30.3 Видин	38.5 Ловеч	15.9 Видин	49.7 Търговище	25.0 Враца	9.9 Враца	32.1 Ловеч	36.3 Видин
4	34.1 Видин	45.7 Видин	44.1 Видин	30.2 Ловеч	29.8 Ловеч	38.0 Кърджали	15.2 Ловеч	49.7 Пазарджик	24.8 Търговище	9.8 Търговище	31.7 Видин	36.3 Ловеч
5	33.1 Пазарджик	44.8 Пазарджик	43.6 Пазарджик	30.2 Пазарджик	29.7 Пазарджик	37.3 Видин	14.1 Враца	49.6 Видин	23.1 Плевен	9.7 Смолян	31.5 Пазарджик	34.6 Пазарджик
6	31.6 Монтана	44.4 Монтана	42.8 Монтана	28.0 Монтана	28.7 Разград	37.1 Сливен	13.9 Кърджали	48.2 В. Търново	24.3 В. Търново	9.6 Кюстендил	29.8 Разград	33.5 Монтана
7	31.5 Разград	43.4 Ямбол	41. Ямбол	27.7 Враца	27.6 Монтана	35.8 Разград	13.9 Пазарджик	48.1 Монтана	22.3 Габрово	9.4 Габрово	29.7 Монтана	33.1 Разград
8	31.1 Враца	41.6 Плевен	40.4 Плевен	27.7 Шумен	27.4 Враца	35.4 Враца	13.7 Монтана	47.3 Плевен	22.3 Смолян	9.3 В.Търново	29.3 Враца	32.8 Враца
9	30.3 Шумен	40.9 Враца	39.6 Враца	27.2 Кърджали	27.3 Шумен	35.2 Кюстендил	13.5 Сливен	46.9 Враца	22.1 Монтана	9.1 Плевен	28.7 Кърджали	31.9 Плевен
10	30.2 Плевен	40.1 Шумен	39.1 Шумен	26.8 Плевен	26.4 Плевен	35.1 Пазарджик	13.2 В. Търново	45.1 Шумен	21.6 Разград	8.8 Пазарджик	28.7 Шумен	31.7 Шумен
11						35.0 В. Търново	13.2 Смолян			8.8 Перник	28.4 Плевен	
12						34.7 Монтана	13.1 Шумен			8.5Сливен		
13						33.5 Плевен	12.7 Плевен			8.3 Монтана		

Маркирани са максималните стойности на показателите за бедност.

Източник НСИ <https://www.nsi.bg> > publications > rowmap_nuts#.xlsx

В представената информация са посочени значимите регионални различия в профила на бедността и социално-икономическите условия в България, които са свързани с нея. Ясно се очертава необходимостта от целенасочени политики за намаляване на бедността и социалното изключване и повече значима подкрепа за уязвимите групи в борбата с бедността. Открояват се също и значителни вътререгионални различия, които предполагат целенасочени действия според спецификата и нуждите на конкретната територия в самия район за развитие на ниво община или дори населено място.

В *параграф 2.3 Социално-икономически потенциал на Северозападния район за планиране за преодоляване на бедността по области* от ГЛАВА 2 Последователно са интерпретирани индикатори, свързани с доходите и стандарта на живот; пазара на труда; инвестициите и бизнеса; данъчните ставки; административния капацитет. Подробно са разгледани демографски характеристики на областите в СЗРП. Анализирани са образованието, здравеопазването, състоянието на околната среда, както и показатели, свързани с условията на живот.

В края на главата са формулирани следите изводи и обобщения:

- Съществуват значителни регионални различия в икономическите условия и социалното благосъстояние, които изискват целенасочени усилия за подобряване на икономическите условия и социалните услуги.
- Необходимост от разработване на политики за подобряване на пазара на труда и образователната структура, особено в областите с по-ниски показатели.
- Различията в икономическата активност и потенциала за инвестиции между областите подчертават важността на разработването на регионални стратегии за икономическо развитие.
- Различията в инфраструктурата между областите изискват планиране на бъдещи инвестиции и подобрения.

- Застаряването на населението и миграционните тенденции са демографски предизвикателства със значително въздействие върху социалните и икономическите условия.

- Съществуват различия в показателите, характеризиращи образователната система в СРЗП. Това подчертава нуждата от увеличаване на инвестициите в образователната система.

- Различията в здравната система изискват подобрения в услугите, особено в областите с по-ниска продължителност на живота и висока обща и детска смъртност.

- Вътрешнорегионалните различия в ефективността на съдебната система и системата на МВР изискват мерки за подобряване.

- Значителни са различията в управлението на отпадъците и използването на ВЕИ. Съществуват възможности за по-добро управление.

- Различия се наблюдават в културната активност и туризма. СЗРП разполага с потенциал за развитие.

- Изграденият комбиниран пътен и железопътен мост при Видин – Калафат и географското разположение на региона предоставят възможности за развитие чрез трансгранично и териториално сътрудничество.

В ГЛАВА ТРЕТА. ПОЛИТИЧЕСКИ И БИЗНЕС РЕШЕНИЯ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА БЕДНОСТТА В СЕВЕРОЗАПАДНИЯ РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ се изследват основни въпроси, свързани с отражението на бедността в Регионален план за развитие за периода 2007–2013 г., мерки за намаляване на бедността и социалното включване в Северозападния район за планиране и ефективността на стратегическите решения. Основен акцент в тази част на дисертационния труд е емпиричното изследване на заинтересовани страни в борбата с бедността. В рамките на тази глава е

разработен и концептуален модел за стратегическото решение за борба с бедността.

В рамките на *параграф 3.1 . Отражение на бедността в Регионален план за развитие на Северозападен район за планиране за периода 2007–2013 г.* изследването е насочено към това да се посочи мястото на бедността в Регионалния план за развитие на Северозападния район за планиране за периода 2007–2013 г. Той е създаден в съответствие с националните закони и стратегии, като обхваща областите Видин, Враца, Ловеч и Плевен. Визията за развитието на региона е променена към постигане на динамичен икономически растеж, висока заетост, подобро качество на живот и чиста околна среда. Планът адресира бедността и социалното изключване, като идентифицира четири типа райони за целенасочено въздействие: райони в индустриален упадък, изостанали гранични райони, изостанали селски райони и изостанали планински райони, всички с характеристики на бедност и социално изключване.

Анализирана и обобщена е информация за периода 2007–2015 г. за договори за изпълнение на проекти по оперативни програми с приключени плащания до края на 2015 г. Техният общ брой е 1055 с 575 бенефициента. С най-много изпълнени договори и бенефициенти е област Плевен, а с най-малко – област Ловеч. Най-много договори за изпълнение на проекти и брой бенефициенти са по ОП „Развитие на човешките ресурси“, следвана от ОП „Регионално развитие“.

Параграф 3.2 Анкетно проучване на заинтересовани страни в борбата с бедността на ГЛАВА ТРЕТА е посветен на емпиричното изследване на заинтересованите страни в борбата с бедността. *Методологията на емпиричното проучване* е представена в рамките на *параграф 3.2.1.*

Вниманието на изследването е насочено към:

1. Установяване на причините и последиците от бедността в Северозападния район за планиране;
2. Ролята на институциите и организациите в борбата с бедността;
3. Използваните инструменти и ролята им за намаляване на бедността;
4. Извеждането на трите най-важни мерки по следните приоритети от Националната стратегия за борба с бедността, които са приложими за Северозападния район за планиране: Приоритет 1: Осигуряване на възможности за заетост и за повишаване на доходите от труд чрез активно включване на пазара на труда; Приоритет 2: Осигуряване на равен достъп до качествено предучилищно и училищно образование; Приоритет 3: Осигуряване на равен и ефективен достъп до качествено здравеопазване; Приоритет 4: Премахване на институционалния модел на грижа и развитие на междусекторни услуги за социално включване; Приоритет 5: Осигуряване на устойчивост и адекватност на социалните плащания; Приоритет 6: Подобряване на капацитета и взаимодействието в сферата на образованието, здравеопазването, заетостта и социалните услуги при реализиране на общи цели за социално включване; Приоритет 7: Осигуряване на достъпна среда – физическа, институционална и информационна; Приоритет 8: Подобряване на жилищните условия на уязвими групи и подкрепа на бездомните; Приоритет 9: Работа в партньорство за преодоляване на бедността и социалното изключване и техните последици.
5. Генериране на информация относно капацитета и възможностите на държавната/местната власт или организациите да прилагат най-важните мерки от Националната стратегия за борба с бедността в Северозападния район за планиране;

6. Оценка на потенциала за справяне с бедността на програмите от предходния програмен период (2014–2020 г.);

7. Обобщена оценка на потенциала на Програмите от новия програмен период (2021–2027 г.) и Стратегическия план за развитие на земеделието и селските райони за справяне с бедността в Северозападния район за планиране.

Предоставена е възможност на всеки респондент на базата на своята позиция и компетентност да посочи виждането си за бедността и борбата с нея.

Анкетното проучване е проведено през периода от месец март до май 2024 г. на територията на Северозападния район за планиране по метода на онлайн анкета. Анкетната карта е разпратена на предварително уточнени електронни адреси по списъка на респондентите (министерства, ведомства, държавни агенции, областните и общинските администрации от СЗРП на планиране и обособените към тях дирекции и отдели: „Социално подпомагане“, „Социална закрила“, „Закрила на детето“, комплекси за социални услуги, многопрофилни болници, представители на бизнеса, неправителствени организации и др.). Стремешът на автора е да бъде получен широк спектър от мнения на специалисти, имащи преки наблюдения и възможност за оценка на съществуващите стратегически документи и решения за намаляване на бедността в Северозападния район за планиране. Отговорите са събрани по метода на отзовалите се и затова проучването не претендира за представителност, но то носи значима информация.

В периода на изследването са попълнени 99 анкетни карти, информацията от които е обобщена и подложена на анализ в параграф 3.2.2.

Като най-важна причина за бедността в Северозападния район за планиране е посочена липсата на цялостна национална политика за справяне с бедността. Липсата на политическа воля за справяне с бедността е

поставена на второ място, следват лошата инфраструктура и корупцията и сивата икономика. Като най-маловажна причина е посочена липсата на финансова дисциплина.

Анкетираните поставят ролята на държавата в борбата с бедността на първо място, на следващо място са местната власт, бизнесът и неправителствения сектор. Те приемат за най-маловажна ролята на гражданите в борбата с бедността (а именно те са и носители на бедността), с което се омаловажава личната отговорност.

Целевите субсидии са разпознати като най-важен инструмент в борбата с бедността в Северозападния район за планиране.

Като мерки за осигуряване на устойчивост и адекватност на социалните плащания анкетираните посочват: подпомагане на семейства с деца; осигуряване на материална подкрепа за лица и семейства в неравностойно положение; увеличаване размерите на пенсиите с цел тяхната адекватност.

Осигуряването на заетост за уязвими групи на пазара на труда, защитата на трудовите права, подобряването на условията на труд и намаляването на недекларираната заетост и предоставянето на общи и специализирани обучения за повишаване на квалификацията и за придобиване на нова, както и за придобиване на ключови компетентности за уязвимите групи са най-важни мерки за осигуряване на възможности за заетост и за повишаване на доходите от труд чрез активно включване на пазара на труда, приложими в СЗРП в борбата с бедността.

Програмите с най-голяма разпознаваемост са ОП „Развитие на човешките ресурси“ и Програма за развитие на селските райони за периода 2014–2020 г., а от стартиралите програми от периода 2021–2027 г., с открито финансиране през 2023 г., е посочена Програма „Развитие на човешките ресурси“.

За анкетираните борбата с бедността е: Предизвикателство; Предизвикателство пред всяко общество, което определя себе си за социално; Фундаментален проблем, чието решение се крие в адекватна държавна политика; Много трудно преодолим проблем в световен мащаб; Борбата с бедността и социалното изключване трябва да е една от важните цели на социалната политика на всяка държава; Огромно предизвикателство, с което с общи усилия трябва да се справим; Обществена и социална отговорност; Държавна политика; Кауза; Воля; Усилие; Основен приоритет за работата на държавната и местната власт.

За да се подобри стратегическото планиране и да се отговори на предизвикателствата в СЗРП, е от съществено значение да се предприемат следните стъпки:

Първо, да се идентифицират и ясно да се опишат проблемите на региона в стратегическите документи, като се акцентира върху бедността и нейните последици;

Второ, разработване на мезосценарийен план с мерки за предотвратяване на обезлюдяването и икономическото обезценяване на територията;

Трето, включване на дипломиран специалист-плановик във всеки екип, занимаващ се с разработването на стратегически документи;

Четвърто, провеждане на безпристрастна и експертна оценка на изпълнението на стратегическите документи и анализ на причините за неуспеха в постигането на целите са от решаващо значение.

В параграф 3.3 Мерки за намаляване на бедността и социално включване в Северозападния район за планиране на ГЛАВА ТРЕТА е анализирана и обобщена информация от стратегически документи на СЗРП, свързана с мерките за намаляване на бедността и социалното включване. Анализирана е еволюцията на стратегическите цели на Европейските

структурни и инвестиционни фондове за България от периода 2014–2020 г. до настоящия период 2021–2027 г., като са представени по-важните разлики.

Обобщено са представени визия, стратегически цели, приоритети, мерки и дейности, свързани с борбата с бедността и социалното изключване в Стратегиите за развитие на Северозападния район за планиране за периода 2014–2020 г.

Представени са резултатите от изпълнени договори по Оперативни програми с пряко въздействие в борбата с бедността и социалното изключване, финансирани със средства от Европейски структурни и инвестиционни фондове (2014–2020 г.), също и тези с непряко въздействие.

Третият програмен период 2021–2027 г. е представен с програмите, финансирани от Европейски фондове при споделено управление (2021–2027) от 2023 г. и покритите полета в изпълняваните проекти. Посочен е обемът на средствата за финансиране.

Изборът на България да използва ЕСИФ и тематичните цели е свързан с прилагане на три типа критерии: *нужди за развитие*, (нормативни) *ангажменти* като държава–членка и *потенциал за развитие*.

В рамките на **параграф 3.4 Модел на стратегическото решение за борба с бедността** е дефиниран концептуален модел за реализация на стратегически решения като се разглежда неговата приложимост за намаляване на бедността в Северозападния район за планиране. В литературата и различни стратегически документи се откриват предложения за наблюдения на стратегии за борба с бедността, но липсва предложение за факторното влияние за измерване на ефективността на стратегическото решение за борба с бедността, поради което е направено предложението по-долу.

Предложение за уравнение, което да послужи като база за разработване на система за измерване на факторното влияние на стратегическото решение за борба с бедността:

$$T = W - D,$$

където:

T е Ефективност на стратегическото решение за борба с бедността;

W е Political Will – Политическа воля;

D е Disasters – Катаклизми.

W е с максимална тежест **55**, като е предложена примерна максимална тежест на отделните фактори. Тя може да бъде променена в зависимост от вижданията на вземащите решения. Остойносттаването на факторите дава възможност да се направи сравнителен анализ на отделни интервенции, за да се избере най-подходящата спрямо условията в даден регион. Предложените необходими условия и тяхната тежест са както следва:

Тежест 1. Стратегическото решение включва в предвиденото изпълнение повече от двама партньори, представители на заинтересованите страни;

Тежест 2. Стратегическото решение обхваща хора в неравностойно положение;

Тежест 3. Продължителността на реализация на стратегическото решение е до 1 година от неговото фактическо стартиране;

Тежест 4. Стратегическото решение обхваща хора от малцинствените групи;

Тежест 5. Стратегическото решение обхваща деца;

Тежест 6. Стратегическото решение е с устойчивост над 3 години след края на неговото изпълнение;

Тежест 7. Стратегическото решение е свързано с осигуряване на работни места за над 10% от населението, изпаднало в бедност, в зависимост от териториалният обхват;

Тежест 8. Стратегическото решение е с регионален обхват;

Тежест 9. Стратегическото решение е с национален обхват;

Тежест 10. Стратегическото решение обхваща всички лица, изпаднали в бедност.

D е с максимална тежест **165**, изчислена като сбор от тежестта на предложените елементите, които са релевантни към СЗРП и могат да се адаптират според спецификата на конкретния регион.

Предложените необходими условия и тяхната тежест са както следва:

Тежест 15. Разрушително земетресение;

Тежест 15. Разрушително наводнение (потоп);

Тежест 20. Пандемия;

Тежест 20. Икономическа криза;

Тежест 45. Война;

Тежест 50. Ядрена криза.

Направено е предположението, че при **T > или = на 20** и **D = 0**, то **Ефективността на Стратегическото решение W** е с положителна тежест и очакваното влияние е с ползотворен ефект, което би било доказуемо след изследвания на реални стратегически решения. Всичко това позволява едно предварително прогнозиране на значимостта и успеваемостта на стратегическите решения свързани с борбата с бедността, както и основен ориентир за авторите на политики (стратегически решения) за борба с бедността.

С цел да се визуализира приложимостта на формулата като база, за разработване на „предварителна оценка на стратегическите решения за борба с бедността“ са тествани няколко сценария, а именно за: 1) Увеличаване на заплатите и минималните плащания в бюджетния сектор и предоставяне на финансова подкрепа на бедните, особено в СЗРП, където разликите в доходите са значителни; и 2) Повишаване на образователния и квалификационния статус на бедните: Повишаване на образователния и квалификационния статус на бедните в СЗРП, за да се увеличи шансът за тяхната заетост и икономическо участие.

Предложената формула от автора цели отключване на дискусии в сферата и последващо разработване и прецизиране на Модела в партньорство с всички заинтересовани страни, а именно: публични власти, НПО, бизнес, обществеността и особено бедните слоеве на обществото като потенциални крайни потребители на стратегическите решения за справяне с бедността.

На базата на предложението за измерване успешността на Стратегическото решение е разработен модел на **„Успешност на Стратегическите решения за борба с бедността в СЗРП“**.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕТО са отразени изпълнението на изследователските задачи и постигането на целта на дисертационния труд, с което се доказва изследователската теза, а именно, че *бедността в Северозападния район за планиране може да бъде преодоляна с ясни, целенасочени и иновативни стратегически решения, изразени в: регионален принцип на данъчното облагане; регионален принцип при разработване на стратегическите национални проекти и насочване на инвестиции; овластяване и партньорства с гражданите и бизнеса за ефикасно и ефективно участие в съвместни дейности; законодателни промени в посока преобразуване на икономиката към социално отговорна; холистичен подход и дигитализация в стратегирането и изпълнението на политиките за борба с бедността.*

Универсални стратегически решения за намаляване на бедността не съществуват. Всеки един регион е необходимо да разработи свои специфични мерки за преодоляване на бедността и социалното изключване. Изборът на приоритети се определя от характеристиките на района (икономически, социални, политически, структурни, демографски, културни) и разполагаемите ресурси.

1. Големите различия в картографията на бедността в България и открояването на Северозападния район като най-беден район в страната и ЕС изискват активната намеса на държавата при реализиране на политиките в областта на бедността и социалното включване.

Генерализирането на проблемите, свързани с бедността на регионално ниво, най-често води до неефективни решения и резултати.

2. Разработваните и прилагани програми и мерки, съобразени с хоризонталните принципи: „Равенство между половете и превенция на дискриминацията“; „Партньорство и овластяване“ и „Устойчиво развитие“, могат да бъдат ефективни в борбата с бедността, ако ресурсите под формата на директни целеви субсидии са насочени към най-бедните и слабо развити региони и уязвими групи.

3. Обединяване на усилията в действията на основните субекти в борбата с бедността – държава, гражданско общество и бизнес.

IV. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Теоретичната и практическата значимост на труда и неговите основни приноси се изразяват в следното:

1. Проучени и анализирани са тематични научни публикации и добри практики, свързани с глобалните и националните цели и измерения на бедността, на база на което са изведени основни концептуални субкатегории, които да се съблюдават при разработването и изпълнението на политики в борбата с бедността на регионално ниво.

2. Извършен е подробен анализ на вторични данни за състоянието и тенденциите на основни индикатори за бедността в СЗРП. Изведени са значителни регионални различия в икономическите условия и социалното благосъстояние на региона в няколко разреза като се очертават неизползвани потенциални възможности за преодоляване на бедността в СЗРП след членството на България в ЕС.

3. Проведено е емпирично изследване на мнението на респонденти от СЗРП по отношение на причините, последиците от бедността, институциите, които имат роля в борбата с бедността, и възможните инструменти за реализиране на политиките. На тази основа се извеждат необходимостта от изготвяне на мезосценариен план в региона и метапланов подход при изготвяне на стратегическите документи на регионално ниво.

4. Предложено е уравнение, което да послужи като база за разработване на система за измерване на факторното влияние на Стратегическото решение за борба с бедността.

5. Разработен е модел на „Успешност на Стратегическите решения за борба с бедността в СЗРП“, който да се използва при визуализирането на взетите решения.

6. Предложена е система от индикатори за оценка на успешността на Стратегическите решения за борба с бедността по примера на Северозападния район за планиране.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ДОКЛАДИ:

1. **Николова, Таня.** Стратегически въпроси след края на първия европейски семестър относно бедността в Северозападния район за планиране // Европейски практики и национални рефлексии в планирането: Международна юбилейна научно-практическа конференция по повод 60-годишнината от създаването на катедра „Стратегическо планиране“. Свищов, 24-25 април 2015 г., с. 453-460. ISBN: 978-954-23-1080-8

2. **Марчева, А., Николова, Таня.** Измерения на бедността в Северо-западния район на планиране/ Таня Николова, Анастасия Марчева // Икономическо благосъстояние чрез споделяне на знания: Международна научна конференция. Т. I. Свищов, 9-10 ноември 2016 г., с. 422-427., ISBN 978-954-23-1185-0, АИ „Ценов“
<https://core.ac.uk/download/pdf/226110739.pdf>

3. **Николова, Т. М.** Потенциальное развитие внутреннего туризма в Северо-Западном регионе Болгарии как возможность для снижения бедности // Современные тенденции развития туризма и индустрии гостеприимства: Материалы Первой международной научно-практической конференции. Донецк : Донец. нац. ун-т им. М. И. Туган-Барановского, 26–28 апреля 2017 г., с. 179-182. ISBN-978-5-905277-88-7

СТАТИИ:

1. **Nikolova, T.** State intervention in the regulation of poverty in the Northwest planning region [Електронний ресурс] / T. Nikolova // Вісник Приазовського державного технічного університету, 2016, Вип. 31(2), с. 86-98. Серія: Економічні науки. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2016_31\(2\)__13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2016_31(2)__13), ISSN 225-6725, Index Copernicus

2. **Николова, Таня.** Анализ на резултатите от реализирани програми и проекти за намаляване на бедността и социално включване в Северозападния район на планиране. // Годишен алманах научни изследвания на докторанти. Студии и статии. Свищов : АИ „Ценов“, 2017, Том X, Книга 13, с. 609-627. ISSN 1313-6542

СТУДИИ:

1. **Приобщаващият** бизнес – инструмент за намаляване на бедността и социално включване. / **Таня Николова** и др. // Алманах научни изследвания. СА „Д. А. Ценов“. Свищов, 2017, 24, част II, с. 66-94. ISSN 1312-3815 Др. авт.: Анастасия Марчева, Ядвига Чибуриене, Миглена Вачевска.